

Allemaal opvoeders in de pedagogische civil society. Naar een theoretisch raamwerk van een ander paradigma voor opgroeien en opvoeden

Marije Kesselring (Universiteit Utrecht), Micha de Winter (Universiteit Utrecht), Bob Horjus (Universiteit Utrecht), en Tom van Yperen (Rijksuniversiteit Groningen)

URN:NBN:NL:UI:10-1-100798

Samenvatting

Met de introductie van het concept van de *pedagogische civil society* is de eigen kracht van gezinnen en de ondersteuning daarvan door sociale netwerken, opnieuw op de agenda gezet. Deze contextuele benadering van opgroeien en opvoeden wordt onder meer geoperationaliiseerd in *Allemaal Opvoeders*. In dit programma verkennen elf Nederlandse gemeenten hoe informele steun rondom gezinnen versterkt kan worden. Dit artikel presenteert de programmatheorie van *Allemaal Opvoeders*. Deze dient als uitgangspunt voor de effectevaluatie en levert daarnaast een bijdrage aan de ontwikkeling van de pedagogische civil society als alternatief paradigma binnen het jeugd- en gezinsbeleid.

Inleiding

Hoewel het goed gaat met het merendeel van de Nederlandse kinderen en jongeren en er geen sprake is van een toename in het aantal of de ernst van problemen (UNICEF, 2007), groeit de vraag naar professionele hulp sterk. Dit lijkt

■ Correspondentieadres: M.C.Kesselring@uu.nl

vooral toe te schrijven aan een “overconsumptie” door gezinnen met relatief lichte opvoedingsvragen (Hermanns, 2009, p. 15). Een mogelijke verklaring is dat in het huidige jeugd- en gezinsbeleid het “At-Risk model” domineert. In deze benadering worden opvoedingsvragen beschouwd als individuele gezinsproblemen die door beroepskrachten moeten worden opgelost (De Winter, 2008, p. 153). Deze neiging tot problematiseren leidt tot snel opschalen naar gespecialiseerde zorg (De Winter, 2011).

Een relatief nieuw inzicht is dat investeringen in de eigen kracht van burgers ondersteund door sociale netwerken, en betere benutting en versterking hiervan door vrij toegankelijke basisvoorzieningen als het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG), een onnodig beroep op 1^e en 2^e lijnszorg kunnen voorkomen (Van Yperen & Stam, 2010). Dit inzicht staat centraal in Allemaal Opvoeders¹ (AOP), een programma in lijn met het gezegde *It takes a village to raise a child* (Clinton, 1996); kinderen grootbrengen is een gedeelde verantwoordelijkheid van burgers. Samen vormen zij de pedagogische civil society (PCS) (De Winter, 2008, p. 160).

Het programma AOP staat niet op zichzelf. Al met de invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) in 2007 is een beweging in gang gezet die in de geplande transitie verder vorm krijgt, “namelijk een paradigmaverandering die uitgaat van krachtiger burgerschap en de kracht van de lokale gemeenschap” (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2009).

Programma Allemaal Opvoeders

Aan AOP nemen elf gemeenten deel². Door het ontplooiën van nieuwe of het ondersteunen van bestaande activiteiten verkennen zij hoe de PCS versterkt kan worden en wat de rol van beroepskrachten daarbij kan zijn. Naar de werkzaamheid van de activiteiten wordt een evaluatiestudie uitgevoerd. Als startpunt voor deze evaluatie, wordt in dit artikel de programmatheorie uitgewerkt; het geheel van veronderstellingen over het verband tussen de verwachte werkzame mechanismen van de activiteiten en de beoogde uitkomsten (Rossi, Lipsey, & Freeman, 2004). De programmatheorie valt uiteen in de impact- en de procestheorie. De impacttheorie omvat een theoretische onderbouwing van de programma-activiteiten en beschrijft de beoogde uitkomsten. De procestheorie beschrijft de noodzakelijke randvoorwaarden (Rossi et al., 2004). Met de programmatheorie wordt dus de rationale achter het programma blootgelegd. Dit leidt enerzijds tot een nadere uitwerking van de PCS; het centrale concept binnen het programma. Anderzijds maakt het de programma-activiteiten als het ware geschikt voor de effectmeting: de summatieve evaluatie.

De evaluatiestudie is te beschouwen als een praktijkgestuurd effectonderzoek dat descriptief, theoretisch, indicatief of causaal bewijs kan opleveren (Van Yperen & Veerman, 2008). In dit artikel staan de eerste twee niveaus van bewijskracht centraal, waarbij de centrale vraag is: *Wat zijn de verwachte werkzame mechanismen van de activiteiten binnen AOP die tot een versterking van de PCS leiden*

en wat kunnen beroepskrachten doen om deze werkzame mechanismen te bevorderen? In de summatieve evaluatie gaan we vervolgens na in hoeverre de beoogde uitkomsten gerealiseerd zijn. De summatieve evaluatie bevindt zich daarmee op het niveau van indicatieve bewijskracht en levert mogelijk “practice based evidence” op (Van Yperen & Veerman, 2008, p. 29).

Misschien nog meer dan als een programma is ALOp te beschouwen als een visie, die vertrekt vanuit de gedachte dat een ondersteunend sociaal netwerk bijdraagt aan het welbevinden van ouders en kinderen. Deze gedachte is gebaseerd op empirisch onderzoek (o.a. Scales et al., 2001; Werner, 1993). Maar ALOp vertrekt ook vanuit een normatief kader, namelijk, zoals De Winter (2011) stelt, “dat sommige vormen van samenleven plezieriger en duurzamer zijn dan andere, of bijvoorbeeld beter passen bij het ideaal van de democratische rechtsstaat” (p. 87).

Werkdefinitie van de pedagogische civil society

In dit artikel definiëren wij de PCS met behulp van 3 a's: actoren, attitude en acties.

De *actoren* binnen de PCS zijn alle volwassenen die zelf opvoeder zijn of vanuit een informele rol ondersteuning kunnen bieden als medeopvoeder. Medeopvoeders kunnen zowel een familiale status – bijvoorbeeld grootouders – als een niet-familiale status hebben – bijvoorbeeld buren en vrijwilligers zoals een voetbaltrainer. Beroepskrachten en instanties bieden vanuit een formele taak ondersteuning bij de opvoeding en zijn dus geen actoren binnen de PCS. Echter, zij hebben een belangrijke aanjaagfunctie, omdat ze initiatieven van actoren binnen de PCS kunnen ontlocken en faciliteren (Van der Lans, 2010).

De *attitude* van de actoren kenmerkt zich door de bereidheid de opvoedingsverantwoordelijkheid te delen. Dit is echter geen vanzelfsprekendheid. Volgens Weissboard (2000) staat de nadruk op individualisme haaks op de notie dat gezinnen baat hebben bij een ondersteunend sociaal netwerk. Een gerelateerde assumptie is “het diep gewortelde idee” dat kinderen uitsluitend een gezinsverantwoordelijkheid zijn en dat overheid en sociale netwerken alleen in moeten grijpen als het mis gaat (p. 167). Volgens Scales et al. (2004) weerhoudt dit volwassenen mogelijk van betrokkenheid bij andermans kinderen en creëert het angst voor negatieve reacties als ze zich toch met de opvoeding ‘bemoeien’.

De *acties* slaan terug op de rol die actoren binnen de PCS kunnen spelen. Zij kunnen een positieve bijdrage leveren aan het welbevinden van andermans kinderen, zowel direct – bijvoorbeeld als rolmodel (zie o.a. Scales et al., 2001; Werner, 1993) – als indirect – door opvoeders te ondersteunen in hun opvoedtaken (zie o.a. Hanna, Edgecombe, Jackson, & Newman, 2002). Die steun is vaak wederkerig – opvoeders ontvangen niet alleen steun, maar geven zelf als medeopvoeders ook steun aan anderen – en kent verschillende vormen. Ten eerste kunnen (mede)opvoeders elkaar emotioneel steunen, door het bieden van een luisterend oor, begrip en bevestiging (Barrera, 2000). Dit kan hen meer zelfver-

trouwen geven waardoor ze beter met hun vragen om kunnen gaan (Andresen & Telleen, 1992). Ten tweede kunnen (mede)opvoeders elkaar instrumenteel steunen, bijvoorbeeld door kinderen naar school te brengen of op te passen. Deze praktische steun kan opvoeders helpen hun batterij weer op te laden (Andresen & Telleen, 1992). De derde vorm is informatiele steun, die advies, uitwisseling van informatie en feedback omvat (Barrera, 2000) en het probleemoplossend vermogen van opvoeders kan vergroten (Andresen & Telleen, 1992). Steun komt in onderzoek als protectieve factor naar voren. De beschikbaarheid van steun is positief gerelateerd aan veerkracht en kan effecten van stress verlichten (Rutter, 1990). Naast informele steun is ook informele sociale controle een actie binnen de PCS. Voorbeelden zijn de monitoring van spelende kinderen, preventie van negatief gedrag en het corrigeren van kinderen en jongeren die zich misdragen (Sampson, Raudenbush, & Earls, 1997).

Op basis van het voorgaande formuleren we de volgende werkdefinitie: *In een goed functionerende PCS bestaat er bij burgers de attitude om met elkaar in de eigen sociale netwerken en het publieke domein verantwoordelijkheden rond het opgroeien en opvoeden van kinderen te delen, in de vorm van informele wederzijdse steun en informele sociale controle.* We spreken van ‘goed functionerend’, omdat de PCS ook negatief zou kunnen werken en zelfs een “toxic environment” zou kunnen vormen (Garbarino, 1995, p. 4), bijvoorbeeld wanneer antisociaal gedrag als norm geldt waardoor kinderen worden blootgesteld aan onwenselijke rolmodellen. Een goed functionerende PCS vormt het sociaal startkapitaal van gezinnen; de basislaag in de interventiepiramide die voorafgaat aan preventie (Van der Klein, Mak, Van der Gaag, & Steketee, 2011). Een goed functionerende PCS lijkt zowel een additionele als een compenserende rol te kunnen vervullen; ‘normale’- en risicogezinnen kunnen profiteren van de betrokkenheid van medeopvoeders (Beam, Chen, & Greenberger, 2002). Behalve een basislaag vormt de PCS daarmee ook een beschermde laag die risicofactoren kan reduceren.

Theoretische onderbouwing van de programma-activiteiten

Alle activiteiten kennen hetzelfde hoofddoel: het vestigen van een goed functionerende PCS. De activiteiten kennen daarnaast subdoelen en onderscheiden zich vooral wat betreft intensiteit van het contact tussen (mede)opvoeders. Om de activiteiten te ordenen, wordt gebruik gemaakt van een contactladder. Deze is gebaseerd op de sociale bindingsladder van Snel en Boonstra (2005), een instrument dat zij in hun onderzoek naar interetnisch contact gebruiken om activiteiten te ordenen naar beoogde intensiteit en gevolgen. Hiermee kunnen de AOp activiteiten op basis van hun subdoelen “binnen een betekenisvolle typologie” geplaatst worden (Snel & Boonstra, 2005, p. 92). Zo ontstaat een raamwerk dat in de summatieve evaluatie getoetst kan worden.

We onderscheiden vier treden op onze contactladder: ontmoeten, dialoog, samenwerken aan een positief pedagogisch buurtklimaat, en netwerkvorming. Stijging op de ladder betekent meer intensiteit in het contact tussen (mede)

opvoeders. Incidenteel contact is geen garantie voor het ontstaan van structureel contact, maar lijkt wel een essentiële voorwaarde. Pas als (mede)opvoeders elkaar ontmoeten, kunnen gesprekken ontstaan. Die kunnen vervolgens leiden tot (het maken van afspraken over) een positief pedagogisch buurtklimaat. Uiteindelijk kunnen netwerken ontstaan.

Elke trede beoogt zowel individuele als collectieve uitkomsten. Bij individuele uitkomsten ligt het accent op persoonlijk nut (wat levert de activiteit (mede)opvoeders en kinderen op?). Bij collectieve uitkomsten ligt het accent op sociaal maatschappelijk nut (wat levert de activiteit de samenleving op?) (Van Yperen, 2003).

Van elke trede wordt hieronder de rationale beschreven; de verwachte werkzaamheid van de activiteiten en de uitkomsten die beoogd worden³.

Ontmoeten

De eerste trede omvat activiteiten gericht op ontmoeting tussen (mede)opvoeders en hun kinderen. Meestal gaat het om georganiseerde ontmoetingen op daarvoor ingerichte ontmoetingsplekken, zoals een ouderkamer op school, een huiskamer in een CJG, en postnatale groepen voor moeders en baby's. Op een ontmoetingsplek staat "vrije confrontatie" centraal, die tot stand komt door observatie – er hoeft niet altijd sprake te zijn van verbale dialoog – en uitwisseling. Deze confrontatie met verschillende opvoedingsstijlen en -waarden biedt (mede)opvoeders handvatten om de opvoeding vorm te geven (Van Leeuwen, 2010, p. 10). Beroepskrachten kunnen vrije confrontatie uitlokken door de ontmoetingsplek zo in te richten dat observeren mogelijk is, en door niet zelf advies te geven, maar juist de onderlinge uitwisseling tussen (mede)opvoeders te stimuleren. Het kan voor beroepskrachten – die gewend zijn aan hun rol als 'helper' – lastig zijn zich terughoudend op te stellen. Deze faciliterende rol vraagt niet zozeer specifieke competenties, maar eerder een andere houding ten aanzien van opvoedingsondersteuning (Van Leeuwen, 2010).

In onderzoek noemen (mede)opvoeders verschillende redenen om ontmoetingsplekken te bezoeken, zoals sociaal contact, rust en ontspanning, de mogelijkheid vragen te stellen (Van Leeuwen, 2010), "uit huis komen" (Scott, Brady, & Glynn, 2001, p. 28) en onderlinge ervaringen uitwisselen (Guest & Keatinge, 2009). Ook noemen (mede)opvoeders redenen voor hun kind(eren), zoals schoolvoorbereiding, taal- en spelontwikkeling en loskomen van opvoeders (Van Leeuwen, 2010).

Behalve dat ontmoeten persoonlijke waarde heeft, kan het op collectief niveau leiden tot publieke familiariteit; (mede)opvoeders doen kennis over anderen op en gaan hen (her)kennen. Dat draagt bij aan gevoelens van veiligheid en thuisvoelen in een buurt (Blokland, 2008). Daarnaast vormt het de basis voor sociale identificatie. Doordat (mede)opvoeders kennis over elkaar opdoen, kunnen ze een inschatting maken van elkaars handelen. Dat leidt niet per definitie tot vertrouwen; dat ze meer over elkaar te weten komen, kan er ook toe

leiden dat ze elkaar juist gaan wantrouwen. Echter, doordat publieke familiariteit identificatie mogelijk maakt, voorkomt het “mistrust”; een situatie waarbij mensen niet weten of ze zich kunnen identificeren of willen distantiëren (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling [RMO], 2005, p. 34). Tot slot, biedt publieke familiariteit op langere termijn kansen voor het ontstaan van netwerken. Hieraan kunnen (mede)opvoeders sociaal kapitaal ontlenu; hulpbronnen die hen in staat stellen doelen te bereiken die ze zonder deze contacten niet hadden kunnen bereiken (Coleman, 1988). Ontmoeten is geen garantie voor het ontstaan van netwerken, maar wel een voorwaarde; als er geen ontmoetingskansen zijn, kunnen in ieder geval geen duurzame contacten en steunrelaties ontstaan (Blokland, 2008). De RMO (2005) noemt publieke familiariteit daarom een “cruciale bouwsteen voor sociale relaties” (p. 10).

Dialog

Hoewel het bij ontmoetingen vaak tot gesprekken zal komen, is dit geen expliciet doel binnen de eerste trede programma-activiteiten. Het ontmoeten zelf is het doel en juist de laagdrempeligheid, het “ont-moeten”, staat centraal (Van Leeuwen, 2010, p. 10). De tweede trede omvat activiteiten die de verbale dialoog wél expliciet willen stimuleren. Sommige van deze activiteiten richten zich op onderlinge gesprekken tussen kleine groepen, zoals opvoedparty's: een (mede) opvoeder – de gastvrouw/man – nodigt andere (mede)opvoeders bij hem/haar thuis uit waar ze met elkaar in gesprek gaan over specifieke opvoedingssituaties. Andere activiteiten hebben tot doel een brede discussie op gang te brengen, zoals een huis-aan-huiskrant over ‘samen opvoeden’.

Met elkaar in gesprek gaan over opvoeden kan op individueel niveau leiden tot (h)erkenning en bevestiging en het relativeren van de eigen opvoedvragen en -zorgen (Guest & Keatinge, 2009). Wanneer opvoeders hun verhaal bij elkaar kwijt kunnen, sterkt hen dat in het gevoel dat ze er niet alleen voor staan (Van Leeuwen, 2010). Daarnaast kan het op collectief niveau bijdragen aan het opheffen van het taboe rondom informele steun. Zoals in de inleiding beschreven, is het niet vanzelfsprekend elkaar te steunen bij de opvoeding. Uit onderzoek naar burenhulp blijkt dat dit niet zozeer te maken heeft met ‘niet willen’, maar met handelingsverlegenheid. Uit angst zich op te dringen en een negatieve reactie te krijgen, wachten mensen tot er een concreet beroep op hen gedaan wordt. Dit leidt tot “een onbenut reservoir aan hulpbereidheid” (Linders, 2010, p. 10). Naast drempels aan aanbodzijde, blijkt het moeilijk aangeboden informele steun te accepteren, uit vrees terecht te komen in “kwetsbare afhankelijkheid” (Linders, 2010, p. 10). Nog moeilijker lijkt het zelf om informele steun te vragen. Mogelijke remmingen zijn angst om als incompetent beschouwd te worden, niet als ‘last’ gezien willen worden en angst voor afwijzing (DePaulo, 1982). Een remming kan ook liggen in onbekendheid met elkaar (Linders, 2010), wat de noodzaak van het investeren in publieke familiariteit onderstreept.

Beroepskrachten kunnen een rol spelen bij het opheffen van de verlegenheid om steun te geven, accepteren en vragen (Van der Lans, 2010). Zij kunnen stimuleren dat (mede)opvoeders de dialoog met elkaar aangaan, die daardoor ondervinden dat hun vragen herkenbaar en 'normaal' zijn, dat ze elkaar *wederzijds* kunnen steunen en dus tegelijkertijd de rol van vrager én helper kunnen vervullen. Volgens Linders (2010) is de uitdaging voor beroepskrachten om mensen te helpen hun vraag te stellen "zonder hun behoefte aan onafhankelijkheid geweld aan te doen" (p. 11).

Samenwerken aan een positief pedagogisch buurtklimaat

De derde trede op de ladder omvat activiteiten die buurtbewoners gezamenlijk ondernemen. Hierdoor leren ze elkaar (beter) kennen, wat de betrokkenheid bij en de inzet voor het opgroeien en opvoeden van elkaars kinderen bevordert. Voorbeelden zijn een burendag en een straatmentoren project.

Volgens Coleman (1988) wordt het sociaal kapitaal van opvoeders deels bepaald door "intergenerationele nabijheid" (p. 106). Hiervan is sprake wanneer opvoeders contact hebben met de opvoeders van de vriendjes van hun kinderen. Opvoeders die elkaar kennen, zullen gemakkelijker in gesprek gaan over (het gedrag van) hun kinderen. Hierdoor komen opvoeders meer te weten over hun eigen kind en kunnen ze gezamenlijk komen tot het stellen van normen en grenzen (Coleman, 1988).

Ook kinderen en jongeren kunnen profiteren van intergenerationele nabijheid. Contact met volwassenen kan een positieve invloed hebben op hun welbevinden en ontwikkeling: meer empathisch gedrag (Hrdy, 2006), een hoger gevoel van eigenwaarde, grotere betrokkenheid bij school en betere leerprestaties (Putnam, 2000), betere mentale gezondheid en sociale vaardigheden (Lerner, Almerigi, Theokas, & Lerner, 2005), en minder antisociaal gedrag en middelengebruik (Scales et al., 2001). Een achterliggend mechanisme is modeling; volwassenen kunnen kinderen en jongeren door voorbeeldgedrag vaardigheden leren (Benson, Leffert, Scales, & Blyth, 1998).

Activiteiten die tot doel hebben een positief pedagogisch buurtklimaat te bevorderen, hebben ook collectieve waarde. Net als ontmoetingen kunnen buurtactiviteiten leiden tot publieke familiariteit. Bewoners die de buurtkinderen en -jongeren kennen, zullen eerder geneigd zijn een oogje in het zeil te houden en negatief gedrag te corrigeren. Kinderen en jongeren zullen op hun beurt eerder geneigd zijn hun gedrag aan te passen als een vertrouwde volwassene dat vraagt. Publieke familiariteit kan dus informele sociale controle faciliteren. Daarnaast maakt het constructievere gesprekken mogelijk, die de "wellevendheid" in de buurt bevorderen, doordat bewoners hun wensen en belangen naar elkaar toe uitspreken (RMO, 2008, p. 52). Zo kan wederzijds begrip ontstaan en kunnen afspraken gemaakt worden over bijvoorbeeld omgangsvormen en de inzet voor elkaars kinderen. Volgens de RMO (2008) is een investering in wellevendheid tegelijkertijd een investering in participatie en actiever burgerschap.

Bewoners zullen minder geneigd zijn hun klachten te melden bij de gemeente of politie, want “met meer wellevendheid in de publieke ruimte neemt de kans toe dat mensen belangentegenstellingen en kleine incidenten samen weten te plooiën” (p. 53). Actief burgerschap en participatie kunnen bij bewoners het gevoel vergroten dat ze zelf controle hebben over een situatie; een belangrijk aspect van empowerment (Zimmerman, 2000). Daarnaast verhoogt participatie het gevoel nuttig en verantwoordelijk te zijn en vermindert het gevoelens van vervreemding en anonimiteit (Wandersman & Florin, 2000).

Ook bij deze derde trede spelen beroepskrachten een rol. Zij kunnen bewoners bewust maken van de positieve bijdrage die ze kunnen leveren aan het opgroeien en opvoeden van de buurtkinderen. In buurten waar sprake is van (ervaren) overlast, ergernissen en weinig wederzijds begrip, komt het initiatief voor contact vaak niet in eerste instantie van bewoners. Beroepskrachten kunnen bewoners mobiliseren, bijvoorbeeld door een aantal ‘gangmakers’ te zoeken; actieve bewoners die anderen kunnen enthousiasmeren (Snel & Boonstra, 2005). Of door buurtbijeenkomsten te beleggen en te stimuleren dat bewoners uitspreken wat ze van elkaar verwachten.

Netwerkvorming

De vierde trede omvat activiteiten gericht op netwerkvorming. Het gaat om vaste groepen (mede)opvoeders die structureel – vaak wekelijks – contact hebben, zoals een moedercomité. Deze groepen zijn veelal gestart vanuit dezelfde doelen als de activiteiten binnen trede 1. Doordat dezelfde (mede)opvoeders elkaar herhaaldelijk ontmoeten, kan het incidentele contact overgaan in sociale netwerken met onderlinge steunrelaties. Scott et al. (2001) hebben onderzocht in hoeverre postnatale ontmoetingsgroepen in Australië overgaan in sociale netwerken. Van de 24 onderzochte groepen bleken na twee jaar nog 16 groepen (zelfstandig) bij elkaar te komen. Ook binnen de groepen die niet meer bestonden, bleken duurzame contacten tussen moeders te zijn ontstaan. Een grote meerderheid, 80%, bleek tenminste één wederzijdse steunrelatie te hebben gevormd. Deze moeders pasten bijvoorbeeld op elkaars kinderen en waren elkaars vertrouwelingen. Daarnaast waren er moeders die contacten gevormd hadden die gekenmerkt werden door gezamenlijke deelname aan activiteiten, zoals een kledingruilparty en af en toe een avond bij elkaar komen zonder kinderen. Tot slot waren er moeders, vaak degenen die kort deelgenomen hadden aan een groep, die geen duurzame steunrelaties gevormd hadden. Toch gaven ook deze moeders aan hun deelname als zinvol te hebben ervaren omdat ze nog steeds moeders tegenkwamen in de publieke ruimte en daar een praatje mee maakten. Deelname aan een ontmoetingsgroep heeft bij hen dus bijgedragen aan publieke familiariteit (Scott et al., 2001).

Sociale netwerken kunnen voorzien in emotionele, instrumentele en informatiele steun, en kunnen het sociaal kapitaal van (mede)opvoeders vergroten. Sociaal kapitaal wordt vaak onderscheiden in drie typen. Het eerste type is sa-

menbindend sociaal kapitaal (*bonding*), karakteristiek voor naar binnen gerichte homogene netwerken die voorzien in solidariteit en gedeelde normen (Putnam, 2000). De geslotenheid van deze groepen kan echter ook beperkend werken en daardoor ongelijkheid handhaven (Fisher & Gruescu, 2011). Het tweede type is overbruggend sociaal kapitaal (*bridging*), karakteristiek voor open, heterogene netwerken die mensen in staat stellen vooruit te komen (Putnam, 2000). Het laatste type is *linking* sociaal kapitaal dat voorziet in verticale contacten tussen (mede)opvoeders enerzijds en professionele instanties en vrijwilligersorganisaties anderzijds (Woolcock, 1998). Volgens Fisher en Gruescu (2011) zijn de drie types complementair; bridging kan de exclusiviteit van groepen met (te) sterke bonding opheffen. Terwijl linking groepen die zelfvoorzienend lijken, toegang kan geven tot nieuwe informatie en steun. Idealiter is een combinatie van de drie typen aanwezig in de PCS.

Op collectief niveau kunnen ondersteunende sociale netwerken uiteindelijk leiden tot een verminderd (onnodig) beroep op 1^e en 2^e lijnszorg. Daarnaast kunnen netwerken leiden tot de vorming van gemeenschappen. Net zoals ontmoeten en dialoog voorwaarden (maar geen garantie) zijn voor het ontstaan van netwerken, zijn netwerken een voorwaarde (maar geen garantie) voor het ontstaan van gemeenschappen (Flap & Völker, 2004). Een gemeenschap is een “kring van wederkerigheidsrelaties”, waarbinnen mensen rekening met elkaar houden en elkaar helpen wanneer nodig (De Vos, 2003, p. 290). Gemeenschappen kunnen georganiseerd zijn, zoals een carnavalsvereniging, of ongeorganiseerd, zoals een groep hangjongeren. In een gemeenschap is de kans op meer-voudige relaties groot. Het voordeel hiervan is dat bijvoorbeeld het opzeggen van het lidmaatschap van de sportclub niet hoeft te leiden tot het verdwijnen van het contact, omdat andere aanwezige contactkanalen – zoals de school van de kinderen – overeind blijven. Onderzoek toont een verschuiving aan van traditionele gemeenschappen met “strong ties” naar lichte gemeenschappen met “weak ties”. Die lossere verbanden maken het makkelijker te participeren in meerdere gemeenschappen en door de opkomst van sociale media worden gemeenschappen ook niet per definitie begrensd door geografische of fysieke grenzen (Duyvendak & Hurenkamp, 2004, p. 219).

Ook bij netwerkvormende activiteiten kunnen beroepskrachten een rol spelen. Zo kunnen ze faciliteren dat (mede)opvoeders elkaar herhaaldelijk ontmoeten, bijvoorbeeld door een ruimte te organiseren. Daarnaast hebben beroepskrachten een belangrijke verbindende rol, die verder gaat dan zorgen voor ontmoetingskansen. Ze kunnen opvoeders helpen het kapitaal binnen hun eigen netwerk aan te boren (*bonding*), en opvoeders helpen hun eigen netwerk te versterken door nieuw kapitaal aan te boren (*bridging*) (Van der Lans, 2010). Bovendien kunnen ze (mede)opvoeders in contact brengen met vrijwilligers(organisaties), wat hun *linking* kapitaal vergroot.

Randvoorwaarden

Bij elke trede is ingegaan op de rol van beroepskrachten. Zij faciliteren het contact tussen (mede)opvoeders en spelen daarmee een belangrijke rol bij het behalen van de beoogde uitkomsten. Voor het welslagen van de activiteiten is het daarnaast belangrijk dat deze aan een aantal randvoorwaarden voldoen.

Een eerste randvoorwaarde is dat ontmoetingsplekken voldoen aan de voorwaarden van vanzelfsprekendheid (plaatsen waar (mede)opvoeders al komen), multifunctionaliteit (waar (mede)opvoeders om andere redenen komen dan uitsluitend het elkaar ontmoeten) en levensloopbestendigheid ((mede)opvoeders in dezelfde levensfase met vergelijkbare vragen en belangen) (RMO, 2005). Een tweede randvoorwaarde is dat op ontmoetingsplekken het “ont-moeten” centraal staat (Van Leeuwen, 2010, p. 10). Een ontmoetingsplek kenmerkt zich dus door laagdrempeligheid: weinig regels of structuur, anonimiteit, en vrij kunnen komen en gaan zonder voorwaarden. Een derde randvoorwaarde heeft betrekking op de locatie en inrichting; een ontmoetingsplek moet goed bereikbaar zijn en een uitdagende speelomgeving bieden voor kinderen die tegelijkertijd uitnodigt tot ontmoeting tussen opvoeders (Van Leeuwen, 2010). Een laatste randvoorwaarde die voor alle treden geldt, is de deelname en betrokkenheid van (mede)opvoeders. Peterson Miller en Hudson (1994) noemen verschillende manieren om deelname aan ontmoetingsactiviteiten te vergroten, zoals een advertentie in een wijkkrant. Vaak lijkt mond-tot-mond reclame echter het meest effectief; de auteurs stellen dat reeds deelnemende (mede)opvoeders de beste ambassadeurs zijn.

De rol van overheden en beroepskrachten: een paradox?

De vraag naar de mogelijke rol van overheden en beroepskrachten in het versterken van de PCS bergt een paradox in zich. De civil society is immers juist het geheel van vrijwillige inzet van burgers onderling, buiten de overheid en haar instituties om. Onderlinge informele steun lijkt echter geen vanzelfsprekende sociale norm (Fisher & Gruescu, 2011). In haar dissertatie over de Wmo stelt Vreugdenhil (2012) dat de verzorgingsstaat ertoe geleid heeft dat veel burgers eerder geneigd zijn een beroep te doen op publieke voorzieningen dan op hun naaste omgeving. Het vraagt een omslag om zelfredzaamheid om te buigen van “voor jezelf zorgen en daarvoor de juiste overheidsvoorzieningen aan te wenden” naar “voor jezelf zorgen en daarvoor de juiste steun van de sociale naaste omgeving weten te organiseren” (p. 130). De civil society is als niet-overheidsdomein lastig te beïnvloeden door overheden en beroepskrachten (Vreugdenhil, 2012). Desondanks kunnen zij een rol spelen bij de totstandkoming van nieuwe sociale normen door de bereidheid bij burgers aan te wakkeren zich voor elkaar in te zetten. Overheden kunnen burgers niet dwingen om elkaar bij het opgroeien en opvoeden te steunen, maar kunnen hen hier wel toe aansporen, de gelegenheid bieden en toerusten. Zo kunnen scholen,

CJG en consultatiebureaus systematisch werken aan het faciliteren van contact tussen (mede)opvoeders en kinderen, bijvoorbeeld door groepsbijeenkomsten in plaats van individuele sessies aan te bieden (Fischer & Gruescu, 2011).

Om tot nieuwe normen te komen, lijkt ook “coproductie” een belangrijk uitgangspunt. Beroepskrachten zijn vaak geneigd – met de beste bedoelingen – zelf aan de slag te gaan met vragen en problemen in plaats van (mede)opvoeders in staat stellen dat te doen (Fischer & Gruescu, 2011, p. 6). Bij coproductie zijn (mede)opvoeders geen cliënten, maar partners, en beroepskrachten zijn geen experts, maar denken met (mede)opvoeders mee (Zimmerman, 2000). Hilhorst (2011) beschrijft deze rol van beroepskrachten als het mobiliseren van “sociale veerkracht” (p. 154); niet zelf met oplossingen komen, maar sociale netwerken in staat stellen deze te creëren. Hiertoe zouden beroepskrachten meer aanwezig moeten zijn in de leefwereld van burgers en zich daarbinnen dienstbaar en ondersteunend moeten opstellen aan de eigen kracht.

Dat (mede)opvoeders zelf meer verantwoordelijkheid nemen, betekent niet dat beroepskrachten minder doen. Het creëren van nieuwe sociale normen kost tijd en vraagt een langdurige professionele inzet (Fischer & Gruescu, 2011). Het is niet of-of maar en-en; “betrokken en actief burgerschap vraagt om actief professionalisme” (Van der Lans, 2010, p. 134).

Moderatoren binnen *Allemaal Opvoeders*

De uitkomsten van ALOp worden niet alleen bepaald door de hierboven beschreven werkzame mechanismen. Naast deze mediators zijn er moderatoren in het spel; factoren die van invloed zijn, maar niet door de programma-activiteiten te beïnvloeden zijn. De uitkomsten van het programma worden bepaald door het effect van de activiteiten op de mediators min de werking van de moderatoren (Van Yperen & Veerman, 2008). De belangrijkste moderatoren binnen ALOp zijn de fysieke inrichting van de publieke ruimte en de beleidskeuzes van de overheid.

De fysieke inrichting van de publieke ruimte biedt in meer of mindere mate ontmoetingskansen. Binnen ALOp worden op kleine schaal ontmoetingsplekken ingericht, maar spontane ontmoetingen kunnen ook plaatsvinden in de publieke ruimte. De kans op spontane ontmoetingen, en daarmee op publieke familiariteit, wordt groter als er bijvoorbeeld bankjes in de buurt staan en als een park niet alleen een prettige plek is om te ontspannen, maar ook de snelste route van A naar B (Blokland, 2008). De manier waarop de publieke ruimte is ingericht, blijft vaak jaren ongewijzigd en het is daarom belangrijk dat gemeenten zich bewust zijn van de invloed van de fysieke inrichting op ontmoetingskansen.

Ook beleidskeuzes van de overheid hebben invloed op de PCS. Hoewel het uitgaan van de eigen kracht van gezinnen en de ondersteuning daarvan vanuit sociale netwerken een vrij recent inzicht is, lijkt het mogelijk hier als overheid, via instanties en beroepskrachten, doelbewust beleid op te voeren. Instanties als scholen en CJG kunnen een kristallisatiepunt in de woonomgeving vormen dat initiatieven van (mede)opvoeders ontlokt en faciliteert. Beroepskrachten kun-

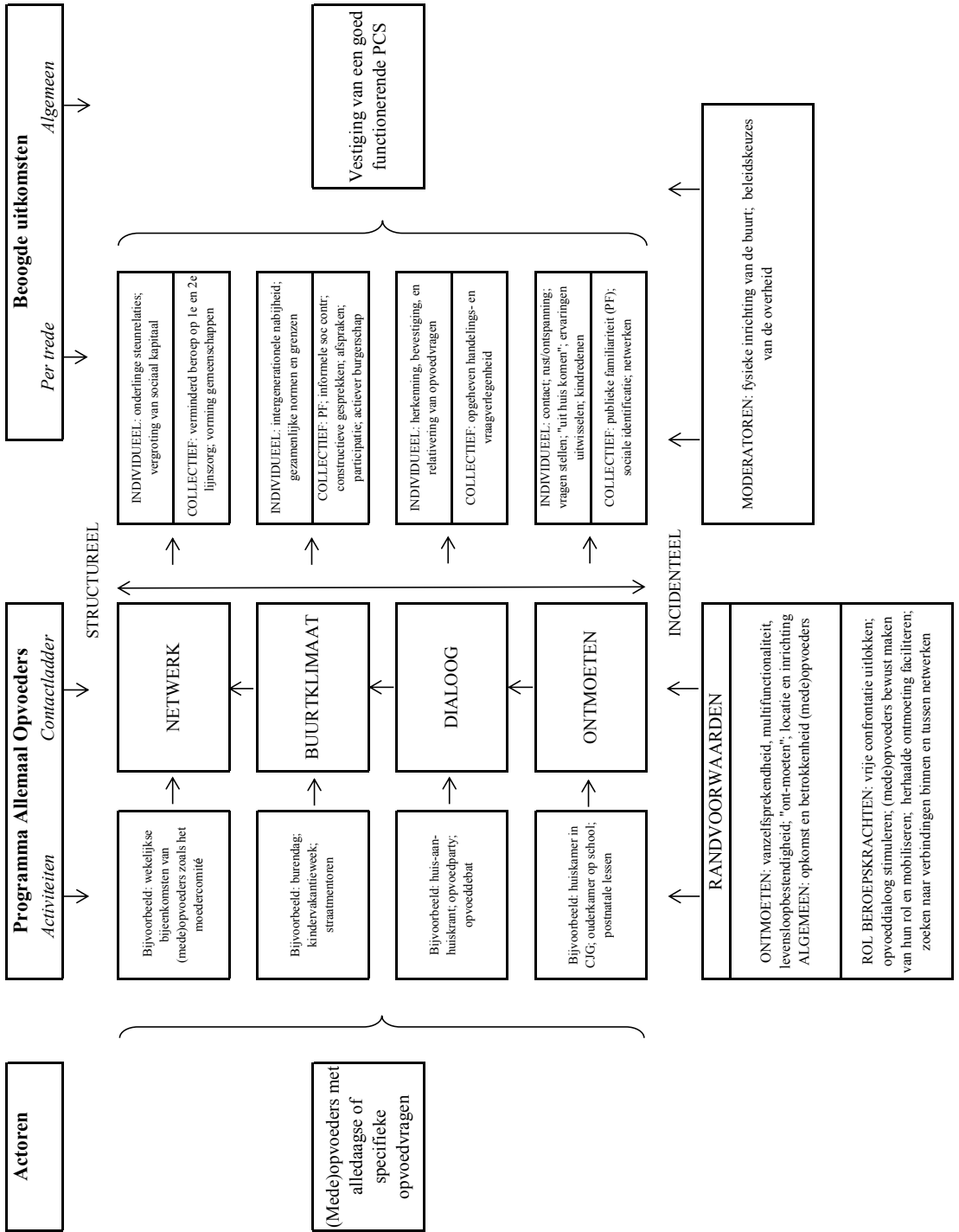
nen noodzakelijke randvoorwaarden scheppen en fungeren als ‘hoeders van de duurzaamheid’ door initiatieven gaande te houden, bijvoorbeeld door potentiële nieuwe deelnemers te attenderen op het bestaan van activiteiten. Toch past de overheid ook bescheidenheid. Overheidsinspanningen die eigenlijk liggen op het terrein van burgers kunnen er toe leiden dat die (nog) minder geactiveerd of zelfs ondermijnd worden (Fukuyama, 2001). Meldpunten zijn een voorbeeld van dergelijk beleid. Bij een meldpunt kunnen burgers hun probleem neerleggen, waarna de overheid dat voor hen oplost. Van Stokkom en Toenders (2009) noemen het sociaal overheidsbeleid “tweeslachtig” (p. 202); het wordt gekenmerkt door *afstand houden* – initiatief bij burgers laten – maar door “de huidige cultuur van prestatieafspraken en kwantitatieve resultaatverplichtingen en de hardere aanpak” (p. 204), ook door *ingrijpen*. Hierdoor worden burgers niet gestimuleerd om vragen en problemen zelf op te pakken en worden initiatieven “onbedoeld ontmoedigd” (p. 204). Kortom, wanneer de veiligheid niet in het geding is, zou de beleidsfocus zich kunnen verplaatsen van ingrijpen naar faciliteren, waardoor de overheid zoveel mogelijk afstand tot (mede) opvoeders behoudt en de eigen mogelijkheden en inzet beter benut worden.

Ten slotte

In dit artikel is de programmatheorie van ALOp uitgewerkt. Na het definiëren van het onderliggende concept, de PCS, is de contactladder geïntroduceerd als instrument om de programma-activiteiten op basis van hun subdoelen te ordenen. Vervolgens zijn de activiteiten per trede van de ladder theoretisch onderbouwd, zijn de benodigde randvoorwaarden beschreven en is ingegaan op hoe beroepskrachten en moderatoren de werkzaamheid van de activiteiten kunnen versterken respectievelijk ondermijnen. Figuur 1 geeft een schematische samenvatting van de programmatheorie.

Het programma ALOp vertrekt vanuit het idee dat, ondanks dat ouders de eerst verantwoordelijke opvoeders zijn, gezinnen niet in een sociaal vacuüm leven. In lijn met het gezegde *It takes a village to raise a child*, is de achterliggende visie dat een ondersteunend sociaal netwerk een belangrijke bijdrage kan leveren aan het welbevinden van gezinnen. De programma-activiteiten zijn er dan ook op gericht contact tussen (mede)opvoeders te bevorderen om zo te komen tot een goed functionerende PCS, waarin (mede)opvoeders verantwoordelijkheden delen en elkaar onderling steunen. Hoewel het concept van de PCS een veelbelovend nieuw paradigma in het huidige jeugd- en gezinsbeleid zou kunnen zijn, lijkt een shift in attitudes van zowel (mede)opvoeders als beroepskrachten noodzakelijk. In de summatieve evaluatie hopen we door middel van vragenlijsten, focusgroepen en doelrealisatie-onderzoek bij de programma-activiteiten, meer inzicht te krijgen in deze attitudes. In combinatie met de programma-theorie die in dit artikel is uitgewerkt, kan dit leiden tot een verdere onderbouwing van de PCS als contextuele benadering van opgroeien en opvoeden.

Figuur 1 Schematische weergave van de programmatheorie van *Allemaal Opvoeders*.

Abstract

Families' own strengths, supported by social networks, is an important theme in both research and practice. In the Netherlands this theme was recently put back on the agenda with the introduction of the educative civil society. This contextual approach to childrearing is, for example, operationalized in Everybody a child-raiser. In this program eleven municipalities explore how informal parenting support could be enhanced. This article presents the formative program evaluation. This serves as a basis for the effect evaluation. Furthermore, it makes a contribution to the development of the educative civil society as an alternative paradigm within youth and family policy.

Noten

- 1 ALOp is onderdeel van het ZonMw-programma *Vrijwillige Inzet* (www.vrijwillige-inzet.nl).
- 2 Eindhoven, Enschede, Groningen, Haarlemmermeer, Houten, Loon op Zand, Maastricht, Sittard-Geleen, Tilburg, Utrecht, Zaanstad.
- 3 Voor uitgewerkte voorbeelden van activiteiten per trede zie www.allemaalopvoeders.nl.

Referenties

- Andresen, P. A., & Telleen, S. L. (1992). The relationship between social support and maternal behaviors and attitudes: a meta-analytic review. *American Journal of Community Psychology, 20*(6), 753-774.
- Barrera Jr., M. (2000). Social support research in community psychology. In J. Rappaport & E. Seidman (Eds.), *Handbook of Community Psychology* (pp. 215-245). New York, NY: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Beam, M. R., Chen, C., & Greenberger, E. (2002). The nature of adolescents' relationships with their "very important" nonparental adults. *American Journal of Community Psychology, 30*, 305-326.
- Benson, P. L., Leffert, N., Scales, P. C., & Blyth, D. A. (1998). Beyond the village rhetoric: Creating healthy communities for children and adolescents. *Applied Developmental Science, 2*(3), 138-159.
- Blokland, T. (2008). *Ontmoeten doet ertoe*. Rotterdam: Vestia.
- Clinton, H. R. (1996). *It takes a village and other lessons children teach us*. New York, NY: Simon & Schuster.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology, 94*, 95-120.
- DePaulo, B. M. (1982). Social-psychological processes in informal help seeking. In T. A. Wills (Ed.), *Basic Processes in Helping Relationships* (pp. 255-279). New York, NY: Academic Press.
- De Vos, H. (2003). Geld en 'de rest'. Over uitzwerping, teloorgang van gemeenschap en de noodzaak van gemeenschapsbeleid. *Sociologische Gids, 50*, 285-311.
- De Winter, M. (2008). Het moderne van kindermishandeling. In W. Koops, B. Levering & M. De Winter (Eds.), *Opvoeding als spiegel van de beschaving* (pp. 150-165). Amsterdam: SWP.
- De Winter, M. (2011). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding. Vanachter de voordeur naar democratie en verbinding*. Den Haag: SWP.

- Duyvendak, J. W., & Hurenkamp, M. (Eds.) (2004). *Kiezen voor de Kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Van Genneep.
- Fisher, D., & Gruescu, S. (2011). *Children and the Big Society. Backing communities to keep the next generation safe and happy*. London: ResPublica.
- Flap, H., & Völker, B. (2004). Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden in de buurt. In B. Völker (Ed.), *Gemeenschap der Burgers: sociaal kapitaal in buurt, school en verenigingen* (pp. 41-67). Boekuitgave bij jaargang 79 van *Mens en Maatschappij*. Amsterdam: University Press.
- Fukuyama, F. (2001). Social capital, Civil society and development. *Third World Quarterly*, 22(1), 7-20.
- Garbarino, J. (1995). *Raising children in a socially toxic environment*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
- Guest, E. M., & Keatinge, D. R. (2009). The value of new parent groups in child and family health nursing. *The Journal of Perinatal Education*, 18(3), 12-22.
- Hanna, B. A., Edgecombe, G., Jackson, C. A., & Newman, S. (2002). The importance of first-time parent groups for new parents. *Nursing and Health Sciences*, 4, 209-214.
- Hermanns, J. (2009). *Het opvoeden verleerd*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hilhorst, P. (2011). Sociale veerkracht als vangnet. *S&D*, 5/6, 149-158. Den Haag: Wiardi Beckman Stichting.
- Hrdy, S. B. (2006). Evolutionary Context of Human Development. The Cooperative Breeding Model. In S. C. Carter, L. Ahnert, K. E. Grossmann, S. B. Hrdy, M. E. Lamb, S. W. Porges & N. Sachser (Eds.), *Attachment and Bonding. A New Synthesis* (pp. 9-32). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Lerner, R. M., Almerigi, J. B., Theokas, C., & Lerner, J. V. (2005). Positive youth development. A view of the issues. *Journal of Early Adolescence*, 25(1), 10-16.
- Linders, L. (2010). Meer buurtcohesie bevordert echt geen burenhulp. De valse vooronderstellingen van de WMO. *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*, 5, 8-11.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2009). Verkregen op <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/wet-maatschappelijke-ondersteuning-wmo>
- Peterson Miller, S., & Hudson, P. (1994). Using structured parent groups to provide parental support. *Intervention in School and Clinic*, 29(3), 151-155.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone. The collapse and revival of American community*. New York, NY: Simon & Schuster.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2005). *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden*. Den Haag: SDU Uitgevers.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2008). *Tussen Flaneren en schofferen. Een constructieve aanpak van het fenomeen hangjongeren*. Den Haag: SWP.
- Rossi, P. H., Lipsey, M. W., & Freeman, H. E. (2004). *Evaluation: A systematic approach (7th Ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Rutter, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. In J. Rolf, A. S. Masten, D. Cicchetti, K. H. Nuechterlein & S. Weintraub, *Risk and protective factors in the development of psychopathology* (pp. 181-214). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, 277, 918-924.
- Scales, P. C., Benson, P. L., Roehlkepartain, E. C., Hintz, N. R., Sullivan, T. K., & Mannes, M. (2001). The role of neighborhood and community in building developmental assets for children and youth: A national study of social norms among American adults. *Journal of Community Psychology*, 29(6), 703-727.
- Scales, P. C., Benson, P. L., Roehlkepartain, E. C., Hintz, N. R., Sullivan, T. K., & Mannes, M. (2004). The role of parental status and child age in the engagement of children and youth with adults outside their families. *Journal of Family Issues*, 25(4), 735-760.

- Scott, D., Brady, S., & Glynn, P. (2001). New mother groups as a social intervention: consumer and maternal and child health nurse perspectives. *Australian Journal of Advanced Nursing*, 18(4), 23-29.
- Snel, E., & Boonstra, N. (2005). De waarde van interetnisch contact. Een onderzoek over initiatieven en beleidsprojecten om interetnisch contact te bevorderen. In Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (Ed.), *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbanden* (pp. 87-170). Den Haag: SDU Uitgevers.
- UNICEF (2007). *Child poverty in perspective: An overview of child wellbeing in rich countries. A comprehensive assessment of the lives and well-being of children and adolescents in the economically advanced nations. Innocenti Report Card 7*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Van der Klein, M., Mak, J., Van der Gaag, R., & Steketee, M. (2011). *Professionals en vrijwilligers(organisaties) rond jeugd en gezin. Literatuur over samenwerken in de pedagogische civil society*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Van der Lans, J. (2010). *Eropaf! De nieuwe start van het sociaal werk*. Amsterdam: Augustus.
- Van Leeuwen, K. (2010). Dialoogmoment ontmoetingsplaatsen. Studierapport. In N. Travers & S. Strynckx (Eds.), *Ontmoetingsplaatsen. Eindverslag dialoogmoment* (pp. 3-16). Brussel: EXPOO.
- Van Stokkom, B., & Toenders, N. (2009). *De sociale cohesie voorbij: Actieve burgers in achterstandswijken*. Amsterdam: University Press.
- Van Yperen, T. (2003). *Resultaten in de jeugdzorg: begrippen, maatstaven en methoden*. Utrecht: NIZW Jeugd.
- Van Yperen, T., & Stam, P. M. (2010). *Opvoeden versterken. Onafhankelijk advies in opdracht van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten*. Den Haag: VNG.
- Van Yperen, T., & Veerman, J. W. (Eds.) (2008). *Zicht op effectiviteit. Handboek voor praktijkgestuurd effectonderzoek in de jeugdzorg*. Delft: Eburon.
- Vreugdenhil, M. (2012). *Nederland participatieland? De ambitie van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo) en de praktijk in buurten, mantelzorgrelaties en kerken*. Amsterdam: Vossiuspers UvA.
- Wandersman, A., & Florin, P. (2000). Citizen Participation and Community Organizations. In J. Rappaport & E. Seidman (Eds.), *Handbook of Community Psychology* (pp. 247-272). New York, NY: Kluwer Academic/ Plenum Publishers.
- Weissboard, B. (2000). Supportive communities for children and families. *Public Health Reports*, 115, 167-173.
- Werner, E. E. (1993). Risk, resilience and recovery: Perspectives from the Kauai longitudinal study. *Development and Psychopathology*, 5, 503-515.
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27(2), 151-208.
- Zimmerman, M. A. (2000). Empowerment theory. Psychological, organizational and community levels of analysis. In J. Rappaport & E. Seidman (Eds.), *Handbook of Community Psychology* (pp. 43-63). New York, NY: Kluwer Academic/ Plenum Publishers.